

СТАТИИ/ARTICLES

УДК 339.564 : 663.991 (497.1 : 560) „1932“

Вера ГОШЕВА

Институт за национална историја - Скопје

ОБИД ЗА СКЛУЧУВАЊЕ НА ДОГОВОР ЗА ИЗВОЗ НА ОПИУМ ПОМЕЃУ ТУРЦИЈА, ЈУГОСЛАВИЈА И ПЕРСИЈА (1935)

Производството, обработката и трговијата на македонскиот опиум во периодот меѓу двете светски војни биле одредени од неколку меѓународни опиумски конвенции.¹ Во спроведувањето на наведените конвенции и во воспоставувањето меѓународна кампања за ограничување на опиумското производство и на трговијата со опиум и со опојни деривати во светот главна улога имало Друштвото на народите, кое, за таа цел, формирало две тела: Постојана опиумска советодавна комисија и Централен опиумски одбор.

Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, подоцна Кралството Југославија, благодарение на македонскиот опиум, било земја производител на опиум и со тоа директно засегната од меѓународните опиумски конвенции. Со цел да се ублажат последиците, кои ги имале овие меѓународни спогодби врз производството на опиум и да се олесни неговата продажба, државата склучила

¹ Се мисли на Хашката опиумска конвенција од 1912 година, Женевската опиумска конвенција од 1925 година и Женевската конвенција за ограничување на производството и регулирање на дистрибуцијата на наркотици од 1931 година.

договор со Република Турција. Турско-југословенскиот договор за извоз на опиум бил потпишан во Анкара на 14 април 1932 година. Со овој документ двете страни се усогласиле по прашањето за системот на продажба и на наплатување на опиумот, а формираното Турско-југословенско централно биро за опиум со седиште во Цариград имало задолжение да го продава заедничкиот продукт. Дотогашната неорганизирана понуда на опиумот и меѓусебната конкуренција меѓу двете држави требало да биде надмината со договорот. На тој начин би била овозможена валоризација на цената на опиумот, од што би имале корист и производителите на опиум од вардарскиот дел на Македонија. Поради постигнатите резултати, кои биле во интерес на двете засегнати страни,² Турско-југословенскиот договор за извоз на опиум, со мали промени, бил продолжен на 17 декември 1934 година во Белград.

Идејата за склучување опиумски договор меѓу Турција, Југославија и Персија произлегла од Советот на Друштвото на народите.³ Вршителот на должност во Постојаната кралска делегација на Кралството Југославија во Женева на 11 декември 1933 година го известил Политичкото одделение при Министерството за надворешни работи во Белград за овај предлог на Советот на оваа меѓународна организација. Како прилог на тоа известување го испратил и писмото на Централниот секретаријат на Друштвото на народите во кое била соопштена одлуката на Советот, донесена на седница од 22 септември 1933 година: „за склучување на евентуален договор за ограничување на производството на опиум меѓу Турција, Југославија и Персија“.⁴

² Архив Југославије (понатаму: АЈ). 370-12-46.

³ Советот, кој заедно со Собранието и Постојаниот секретаријат биле трите главни уставни органи на Друштвото на народите, дејствувал како извршно тело и управувал со работата на Собранието.

⁴ *Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи* (Скопје: ДАРМ, 2017), 57.

Оваа иницијатива доаѓала во момент кога Турско-југословенскиот договор за извоз на опиум, иако бил склучен, официјално сè уште не бил стапен во сила.⁵ Предлогот за проширување на договорот со уште една држава – производителка на опиум дошол во период кога и трите држави веќе биле членови на Друштвото на народите. Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, како и Персија биле основачки членови на оваа меѓународна организација, односно Турција станала член на 18 јули 1932 година.⁶

Основа за започнување на преговори за постигнување заеднички договор со Персија постоела. Членот 13 од Турско-југословенскиот опиумски договор од 17 декември 1934 година предвидувал приклучување и на останати земји производителки на опиум. „Централното биро ќе може, под резерва на одобрување на двете договорни страни, да склучува договори со слични органи од останати земји, производители на опиум или со организации на купувачи на опиум, со цел да се регулира понудата и побарувачката и да се стабилизираат цените на суровиот опиум.“⁷ Уште повеќе што со овој билатерален договор бил опфатен не само медицинскиот, туку и опиумот за пушење. Тој вид опиум одел на пазарите на Далечниот Исток, каде што во големи количини го извезувала Персија.

Идејата Турско-југословенскиот договор за опиум да се прошири со уште една држава го свртила вниманието на југословенските припадници на Централното биро. Делегатот на Југословен-

⁵ Договорот започнал да се применува од 1 јануари 1934 година, откако претходно бил решен спорот, искрнат околу уредувањето на Централното турско-југословенско биро за опиум. (*Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи*, 58-60, 62-63.)

⁶ <https://www.britannica.com/topic/Laegue-of-Nations/Memebers-of-the-League-of-Nations> (пристапено на 9.5.2018)

⁷ Државен архив на Република Македонија (понатаму: ДАРМ). М-2034.

ската кралска влада во Бирото, Драгослав Михајловиќ, во пролетта 1934 година побарал од Кралското претставништво⁸ во Анкара информации за персискиот опиум.⁹ Со оглед на тоа што Југославија сè уште немала воспоставено дипломатски односи со Персија,¹⁰ информацијата посредно била добиена од француската амбасада во Техеран.¹¹

Делегатот Др. Михајловиќ бил заинтересиран за условите за продажба на опиумот во Персија, како и за цената што ја достигнувал тој артикал таму. Од тие причини, од Кралското претставништво во Анкара, бил побаран одговор на две прашања: 1. колку плаќал персискиот Монопол за килограм опиум и за секој процент на морфиум и 2. дали постоела компензација на опиумот со други производи, кои се увезувале од странство, а ако постоела, под кои услови се вршела таа.¹² Од извештајот на кралскиот претставник во Анкара, Мирослав Јанковиќ, испратен на 26 мај 1934 година до југословенскиот делегат во Централното биро за опиум, во кој зборува дека испратил и копија од телеграмата на француската амба-

⁸ Претставништвото на Кралството Југославија во Анкара било подигнато на ранг на амбасада од август 1939 година.

⁹ *Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи*, 70. Таков интерес југословенската влада покажала и кон турскиот опиум во летото-есента 1930 година, кога турско-југословенските преговори за постигнување опиумски договор не биле започнати. Тогаш Министерството за надворешни работи на Кралството Југославија побарало од Кралскиот генерален конзулат во Цариград податоци за цените на опиумот на пазарот во Истанбул (АЈ. 411-15-28.)

¹⁰ Дипломатските односи меѓу Кралството Југославија и Иран (од март 1935 година, за време на владеењето на Реза Шах Пахлави, официјалното име на државата било променето од Персија во Иран) се воспоставиле во 1937 година со формална размена на амбасадори меѓу двете држави.

¹¹ *Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи*, 70

¹² *Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи*, 70.

сада од Техеран,¹³ дознаваме дека постоело и друго писмо со слична содржина.¹⁴

Заинтересираност за склучување заеднички договор за опиум најверојатно постоел и од другата страна. На почетокот на јануари 1935 година во Истанбул пристигнала персиска делегација да преговара со делегати на Централното биро за постигнување договор за извоз на опиум. Дописката за започнување на преговорите била водена меѓу турската и персиската влада. Причината за тоа била што односите меѓу овие две држави, во тој временски период, бележеле голем напредок.¹⁵

Сепак, бидејќи одредбите на Турско-југословенскиот договор за опиум предвидувале двете држави да претставуваат една целина во водењето на опиумската политика, персиските делегати во Истанбул не преговарале само со турските претставници (Али Са-

¹³ Копијата на телеграмата не успеавме да ја пронајдеме поради што и не знаеме каков бил одговорот на двете поставени прашања.

¹⁴ *Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи*, 72-73. Во одговорот, меѓу другото, се вели „Кралското претставништво додава дека овие податоци се барани и добиени за прашањата поставени во спомнатото писмо (се мисли на писмото од 3 мај – б.м.), додека по другото Ваше писмо, кое Кралското претставништво го добило една недела подоцна, не се преземени никакви чекори. Затоа Ве моли да го известите дали Ви се неопходни и податоците од другото писмо“.

¹⁵ По надминувањето на граничниот проблем, кој постоел меѓу двете држави во периодот од 1923 до 1932 година, настапил период на добрососедство. Во тој период биле потпишани повеќе договори, какви што биле: договорот за пријателство и безбедност во 1926 година, дополнителен протокол за определување на границата во 1928 година, договор за решавање на граничното прашање во 1932 година и договор за соработка во правна област во истата година. Во 1934 година било завршено утврдувањето на границата меѓу двете држави. (www.omicsonline.org/open-access/why-did-turkey-become-a-part-of-sadabad-pact-2332-0761-1000212.php) (пристапено на 5.5.2018).

ми и Хабиб Заде Зија), туку и со југословенскиот претставник (Др. Михајловиќ) во Централното биро за опиум. Од последниот дознаваме како се одвивале преговорите за постигнување на меѓусебен опиумски договор. Тие започнале на 10 јануари 1935 година, веднаш по пристигнувањето на персиските делегати во Истанбул. Делегацијата била составена од поранешниот генерален директор на персискиот Монопол за опиум и тутун Акај Мир Сејид Али Хан Наср и директорот на Стопанското одделение на Министерството за финансии Мир Сејид Сејид Махмуд Нариман.¹⁶

На првата седница турско-југословенската делегација ја запознала персиската со стариот и со новиот Турско-југословенски опиумски договор и предложила, за основа на меѓусебните разговори, да се земат статистичките податоци од Друштвото на народите за увоз на опиум во: Европа, Северна Америка и Далечниот Исток во последните десет години.¹⁷ Фактот што Централното биро за опиум ги поседувал наведените статистички податоци за увоз на опиум укажувал дека делегацијата подготвена ги започнала преговорите, што не било случајно. Имено, на персиските делегати им била предложена, за преговори, основата врз која се воделе преговорите меѓу турската и југословенската делегација во 1931 и во 1934 година.

На овој предлог персиската делегација побарала време за да добие телефонски инструкции од Техеран. Упатствата, кои ги добиле од нивната влада, не биле оптимистички. Прво, тие добиле инструкција да преговараат не врз база на статистички податоци за увоз на опиум од: Турција, Југославија и Персија, туку врз база на статистички податоци за производството на овие држави. Овие податоци, во случајот со Персија, според мислењето на турско-југословенската делегација, биле крајно несигурни поради тоа што

¹⁶ *Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи, 96.*

¹⁷ АЈ. 411-15-28.

не можеле да се проверат.¹⁸ Од тие причини овој настап бил сфатен како најважна дека другата страна во преговорите ќе бара „за себе лавовски дел“. Наредното барање што го истакнале персиските делегати пред другите делегати било настојувањето да се постигне договор единствено во поглед на продажбата на опиум во Европа и во Северна Америка, а да постои слобода на натамошна работа на Далечниот Исток. Причината зошто тие не сакале никакви промени на тој пазар, била што „најголемиот дел од нивниот извоз на Далечниот Исток оди во вид на шверц.“¹⁹

Тоа било неприфатливо за турско-југословенската делегација, бидејќи евентуалниот меѓусебен опиумски договор би обезбедил пласман на персискиот опиум во Европа, каде што тој само привремено се јавувал и тоа единствено во време кога цените на пазарот биле многу високи (1930 и 1934 година) и во Северна Америка, каде што воопшто не се појавувал поради тоа што немал висок процент на морфиум. Во замена на таа отстапка персиската страна не планирала Централното турско-југословенско биро за опиум да добие некаква поволност на пазарот на Далечниот Исток.

За корсокакот во кој се нашле преговорите, како резултат на тоа што персиските делегати ја најавиле својата одлука дека ќе го напуштат Истанбул, турската делегација го известила своето Министерство за народно стопанство во Анкара. Заради тоа што тур-

¹⁸ Причината за тоа била што Персија ја немала ратификувана Женевската опиумска конвенција од 1925 година која наметнувала глобална контрола на голем спектар на дроги. Согласно членовите на конвенцијата државите требало да обезбедат годишни статистички податоци за резервите на наркотици и нивната потрошувачка, како и за производството на суров опиум и неговите деривати. Кралството Југославија ја имало ратификувано конвенцијата на 4 септември 1929 година, а Турција на 3 април 1933 година. (https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-6-a&chapter=6&clang=_en) (пристапено на 5.5.2018)

¹⁹ АЈ. 411-15-28.

ско-персиските политички односи биле влезени во една нова фаза по посетата на персискиот Шах на Турција во јуни-јули 1934 година, анкарската влада решила преговорите за постигнување договор за опиум да продолжат. За да помогне во меѓусебните разговори, во Истанбул бил испратен советникот во турското Министерство за народно стопанство д-р Наџи.

Наместо официјалните преговори, кои биле прекинати, започнале неофицијални преговори. Желбата да се дојде до позитивен резултат била толку голема што предвремено се размислувало „евентуално да се изработи и нацрт на идниот договор.“²⁰

Предлогот на турско-југословенската делегација, кој се базирал на „реалната положба на светскиот опиумски пазар и на статистичките податоци од Друштвото на народите за увоз на опиум“ бил воспоставување на две зони: а) Европа и Северна Америка, и б) Далечен Исток. Продажбите во Европа и во Северна Америка требало да ги врши Турско-југословенско-персиско централно опиумско биро, а продажбите на Далечниот Исток би биле слободни. На Далечниот Исток Турција и Југославија би ја добиле Јапонија со сите острови, во кои би имале исклучиво право на продажба. Можноста за пласман на медицинскиот и на опиумот за пушење од Централното биро за опиум се оценувале на 1 250 до 1 500 сандаци годишно, т.е. 100 000 до 120 000 килограми. Персија, во тој случај, би се обврзала да не продава опиум во Јапонија и да бара банкарска гаранција и обврска од сите купувачи на Далечниот Исток дека нема да реекспортират од други земји во Јапонија опиум купен од персискиот монопол. Од друга страна, Персија би учествувала во продажбите на Централното биро во Европа и во Северна Америка со 12 проценти. Остатокот од 88 проценти би бил поделен во Бирото за опиум.

²⁰ *Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи, 97.*

Персиските делегати од сето горенаведено го прифатиле само предлогот за поделба на зони, но барале од продажбата во Европа и во Северна Америка 33,33 проценти, што значело 1 500 сандаци годишно. Кога биле предупредени дека нивното барање е „сосема нереално,“ бидејќи целокупната годишна потрошувачка на Европа и на Северна Америка изнесувала околу 2 000 сандаци, персиските делегати го коригирале своето барање и побарале 50 проценти од продажбата на Централното биро во Европа и во Северна Америка.

На Далечниот Исток, персиските делегати се согласиле да отстапат само една зона на Турско-југословенското централно биро за опиум, но не и цела Јапонија со островите, чија годишна потрошувачка изнесувала 500 сандаци.²¹

Според тоа, персиските делегати барале 50 проценти од продажбата во Европа, каде што се јавувале само повремено, во периоди кога биле високи цените, и во Северна Америка, воопшто не се јавувале. На Далечниот Исток, каде што Турција досега продавала околу 1 000 сандаци годишно, признавале на Централното биро право да продава до 500 сандаци годишно.

Барањето на персискиот монопол за опиум да му се даде најголем удел во продажбата на опиум во Европа, поделба на продажбата во Северна Америка и слободна продажба на Далечниот Исток, кај членовите на турско-југословенската делегација предизвикала големо незадоволство. Тоа, според нив, „не само што е неприфатливо, туку е и далеку од секоја реалност.“²² Тоа значело прекин на неофицијалните преговори „бидејќи натамошното преговарање би значело само губење време.“

²¹ Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи, 98.

²² Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи, 98.

Во обид да ја пронајдат причината за неуспехот на меѓусебните преговори Др. Михајловиќ, заедно со турските делегати во Централното биро, размислувал и за однесувањето на персиските делегати. Според нив, тие пристигнале во Истанбул „не само неподготвени, туку и полни со недоверба. Тие сметаа дека треба да зборуваат што помалку, претпоставувајќи веројатно дека на Централното биро не му е позната реалната положба на персискиот монопол на опиум.“ Поради незадоволството од текот на преговорите, целокупното држење на делегатите од Персија било детално анализирано: „Полни со недоверба, неискрени и сомнителни, персиските делегати систематски избегнувале секаков контакт надвор од седниците ...“²³

И покрај сите овие квалификации, при крајот на ноември истата година (1935), повторно бил направен обид за обнова на преговорите за опиум со Иран. Иницијативата, според податоците, доаѓала од иранска страна. Имено, турскиот делегат во Централното биро за опиум, Али Сами, откако се вратил од Анкара, му соопштил на југословенскиот делегат дека иранската влада ѝ предложила на турската да ги продолжат опиумските преговори.²⁴ Нови преговори за заедничка продажба на опиум на трите држави не започнале и покрај очигледната голема меѓусебна заинтересираност.

Неуспехот на преговорите за постигнување договор за извоз на опиум меѓу Турција, Југославија и Персија имал далекусежни негативни последици, посебно врз производителите на опиум во вардарскиот дел на Македонија. Елиминирањето на конкуренцијата меѓу овие три држави, а со тоа постигнувањето подобра цена на опиумот на светскиот пазар поради не склучувањето на тројниот договор, станале илузија.

²³ *Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи, 96.*

²⁴ *Турско-југословенско централно биро за опиум (1931-1941), Документи, 105.*

Vera GOSEVA

**AN ATTEMPT TO CONCLUDE A TREATY ON THE EXPORT
OF OPIUM BETWEEN TURKEY, YUGOSLAVIA
AND PERSIA (1935)**

-SUMMARY-

A campaign on restricting the production and trade of opium and opium derivatives in the world which was conducted in the period between the two World Wars had a decisive influence on the production, processing and trade of the Macedonian opium. In order to mitigate the negative consequences from the international opium conventions in April 1932, the Turkish-Yugoslav Treaty on the export of opium was signed. The unorganized offer of opium and mutual competition between the two countries, with the Treaty it was supposed to be exceed. The inclusion of Persia in this opiate treaty it should enable even greater control in exporting opium and improve the position of opium producers in those countries. Negotiations on concluding a treaty on the export of opium between Turkey, Yugoslavia and Persia were held from January to March 1935 in Istanbul. They ended up with failure. The result was even more competition on the opium market between these countries and reducing the price of opium. All these had far-reaching negative consequences for the producers of Macedonian opium.